

ХЎЖАНДИЙНИНГ “ЛАТОФАТНОМА” АСАРИ ҲАҚИДА

Шаҳноза Муҳитдиновна Раҳмонова

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат

Ўзбек тили ва адабиёти университети

катта ўқитувчи, PhD

shahnoza.raxmonova86@gmail.com

Аннотация: мазкур мақолада Хўжандийнинг “Латофатнома” асарида вазн ва мавзу мутаносиблиги, унда истифода этилган номаларнинг вазн хусусиятлари таҳлил қилинган. Ўрни билан адабиётшуносликдаги мавжуд фикрларга муносабат билдирилди.

Калит сўзлар: нома, жанр, вазн, аруз, маснавий, ҳазаж.

Ўзбек адабиётида Хўжандийнинг “Латофатнома”си нома йўналишидаги дoston бўлиб, асар анъанавий ҳазажи мусаддаси маҳзуф вазнида яратилган. “Хўжандийнинг “Латофатнома”си XV аср бошларида (1411 йилларда) ёзилган бўлиб, Темурнинг авлодларидан бири, Хоразмда ҳукмронлик қилган Султон Маҳмудга бағишланган” [Хўжандий. 3:132]. Асарда Хўжандийнинг биографияси, туғилган ва вафот этган йили ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ. Фақатгина, унинг тахаллусидан Хўжанддан эканлигини билишимиз мумкин.

“Бизгача “Латофатнома”нинг 4 нусхаси етиб келган. Унинг 2 таси Кобул кутубхонасининг музейида, бир нусхаси Истамбулда ва яна бир нусхаси Британия музейида сақланади. Қўлёзма ҳижрий 893 (милодий 1488) йилда кўчирилган бўлиб, 313 байтдан иборат” [Муборак мактублар. 2:42]. “Латофатнома”да Хоразмийнинг “Муҳаббатнома”сидек бошқа жанрдаги шеърлар келтирилмайди. Асар маснавий шаклида ёзилган ва қофияланган. Хўжандий бу асарини “Муҳаббатнома”га жавоб тарзида ёзганлигини қайд этади:

Муҳаббат жомидин ичсанг шаробе,

“Муҳаббатнома”га айсанг жавобе.

Хўжандийнинг “Латофатнома”си ўн номадан иборат. Бу ҳақида шоир асарида маълумот беради:

Тилимда сўз, элимда хома бўлди,

“Латофатнома”ни ҳам ўн нома қилдим

[Хўжандий. 3:137]

деб, шоир тилида сўз, қўлида қалам билан “Латофатнома”ни ўн нома қилганлигини таъкид этади. Хўжандий асар сўнгида асарнинг отини “Латофатнома” деб қўйганлигини айтади:

Латофатдин телим ҳангома қўйдим,

Анинг отин “Латофатнома” қўйдим.

[Хўжандий. 3:157]

Шоир ҳар бир номани якуний қисмида соқийга мурожаат этувчи бир байт келтиради ва шу байт билан нома якунланади. Достонда соқийга мурожаат этилган байт номанинг мавзусига қараб ўзгариб боради. ““Латофатнома” асаридаги муҳим, бошқа номалардан фарқ қиладиган алоҳида хусусияти шундаки, бу асарда муаллиф пейзаж лирикаси, табиат лавҳаларининг тасвирига алоҳида аҳамият берган” [Жамолова М. 1:24]. “Латофатнома”нинг биринчи номасида

Парилар шо/ҳисен хуснунг/ зиёда,

V — — — / V — — — / V — —

Рухунг кўрса/ бўлур шоҳлар/ пиёда

V — — — / V — — — / V — —

[Хўжандий. 3:139]

деб, байт мазмунида маъшуқага қарата сен париларнинг шоҳисан, сенинг хуснинг уларниқидан ҳам зиёда, агар юзингни шоҳлар кўрса пиёда бўлиши баён этилади. Келтирилган байт ҳазаж баҳрининг ҳазажи мусаддаси маҳзуф (руқнлари ва тақтиъи:).

мафойилун мафойилун фаувлун V — — — V — — — V — —) вазнида ёзилган. Ушбу ўлчовнинг адабиётшуносликда илк бор истифода этилиши Хоразмий номи билан алоқадордир. Айти пайтда, байт учун танланган **зиёда**, **пиёда** қофиядош сўзлари вазнини белгилашда асос бўлган.

*Берур зулфунг насими жонга роҳат,
Сизингтек кимда бор ҳусни малоҳат.*

[Хўжандий. 3:141]

Маъшуқа зулфининг илиқ шабадаси жонга роҳат бериши, ундаги ҳусни малоҳат кимда борлиги таъкидланади. Байт учун танланган **роҳат**, **малоҳат** қофиялари муассас бўлиб, чўзиқ “о” унлиси – таъсис, “ҳ” ундоши – даҳил, “а” қисқа унлиси ишбоъ, “т” ундоши равийдир.

Учинчи номада шоир бир ўринда китобат, талмехдан моҳирона фойдаланади.

*Алифтек тўғри бўйлиқ қошлари нун,
Жаҳон Лайлилари ҳуснунга Мажнун.*

[Хўжандий. 3:143]

Маъшуканинг бўйини алиф(ʼ)га, қошларини нун(ʼ)га қиёслар экан, унинг ҳуснига жаҳон Лайлилари Мажнун эканлигини айтади. Еттинчи номада тажнисни қўллаш орқали маънони кучайтиради:

*Қаро зулфинг ичинда чин кўрармен,
Хато йўқдур бу сўзда, чин кўрармен.*

[Хўжандий. 3:150]

Байтнинг биринчи мисрасидаги “чин” сўзи “жингалак” маъносида, кейинги мисрада эса “рост”, “ҳақиқат” тарзида келишини кузатишимиз мумкин. Демак, маъшуканинг қора зулфи орасида жингалак толани кўришини ва бу борада сўзида хато йўқлиги ростдан ҳам кўраётганлигини айтади. Шу тариқа байтда радиф тажнис ҳолида қўлланган. Достон учун танланган *ҳазажи мусаддаси маҳзурф* вазни унинг хушоҳанглигини таъминлаган. Хўжандий ўз асарини яқунлар экан,

*Хўжандий сўзларин Хоразмий мискин,
Эшитса йўлли деб қилгайди таҳсин*

[Хўжандий. 3:139]

деб устози Хоразмийга маънан мурожаат қилади ҳамда унинг таҳсинига лойиқ асар ярата олганлигини айтади. Хўжандий “Латофатнома” асари орқали ўзбек адабиётини яна бир ноёб дурдона билан бойитди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жамолова М. Ўзбек адабиётида нома жанри. – Т.: Фан, 1992. – 24-б.
2. Муборак мактублар. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – 42-б.
3. Хўжандий. Латофатнома / Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари. 2 жилдлик. 2 жилд. Нашрга тайёрловчи Н.Раҳмонов. – Т.: ФАН, 2007. – 132-б. Кейинги мисоллар шу манбадан олинади.
4. Rakhmonova Sh. Rubai metrics in Uzbek poetry in the second half of the twentieth century (in example of creativity of Khabibi, Sabir Abdulla, and Chusti) // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. 2019. Issue: 09 Volume: 77. – P. 142-146. Impact Factor: 4,9.